

Olgierd Wojtasiewicz

"De la nature des conflits - UNESCO", Paris 1957 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 13/1, 265-270

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Uwagi powyższe pozwalają postawić zagadnienie, czy schematy wyróżnione przez prof. Ossowskiego stanowią wszystkie możliwe schematy struktury klasowej, występujące w społecznej rzeczywistości. Zagadnienie to wiąże się z szerszym problemem: jakie typy struktur można w ogóle wyróżnić w tej dziedzinie zjawisk. Czytelnik, który tyle dowiedział się z recenzowanej książki, może mieć nadzieję, że opracowanie wyników następnych etapów badań prof. Ossowskiego przyniosą rozważania poświęcone również i temu problemowi.

Jan Lutyński

DE LA NATURE DES CONFLITS. UNESCO, Paris 1957, ss. 346. Książka *O naturze konfliktów* powstała w wyniku decyzji II Światowego Kongresu Socjologicznego (Liège 1953), przy czym oparta została na referacie Jessie Bernard z Uniwersytetu Pensylwanii. Referat jej uzupełniony został pracami Roberta C. Angella, Raymonda Arona i T. H. Peara oraz bibliografią przygotowaną przez paryski Ośrodek Badań Socjologicznych. Celem książki jest przedstawienie i ocena współczesnych badań nad konfliktami międzyludzkimi, w szczególności nad konfliktami międzynarodowymi.

Promotorem książki była UNESCO, która już w r. 1947 przyjęła jako jeden z punktów swej pracy — Plan d'étude des tensions. Plan ten obejmował studia nad sześciu następującymi tematami: 1. Cechy charakterystyczne kultury narodowej, ideału narodowego i ustroju prawnego poszczególnych państw; 2. Wyobrażenia, jakie mieszkańcy poszczególnych państw mają o własnym kraju i innych krajach; 3. Współczesne metody wychowawcze, polityczne, filozoficzne i psychologiczne, mające na celu modyfikowanie postaw, oraz warunki społeczne i polityczne, uzasadniające zastosowanie takiej lub innej metody; 4. Czynniki skłaniające bądź ku zrozumieniu międzynarodowemu, bądź ku agresywnemu nacjonalizmowi; 5. Wpływ czynników demograficznych na zrozumienie międzynarodowe, zwłaszcza na kulturalną asymilację imigrantów; 6. Wpływ techniki współczesnej na tworzenie się postaw zbiorowych i na stosunki między narodami. Celem tych badań było nie tylko uzyskanie wyników czysto naukowych, lecz także ich wyzyskanie w celu lepszego wzajemnego zrozumienia się narodów. Wyniki badań zostały zanalizowane na konferencji w Paryżu w r. 1949 pod przewodnictwem Hadleya Cantrila, a następnie ogłoszone w książce pt. *Tensions et conflits*¹.

Dalsze prace z tej dziedziny to książka Klineberga², badania nad stereotypami³, dwie serie popularne poświęcone zagadnieniom rasowym⁴, badania nad kulturalną asymilacją emigrantów, publikacje na temat uprzemysłowienia⁵ i monografie poświęcone

¹ Paris, Librairie de Médecis, 1951, s. 304. Także w wersji angielskiej, *Tensions that Cause War*, Urbana, University of Illinois Press, 1951, ss. 304.

² O. Klineberg, *Tensions Affecting International Understanding*, New York, Social Science Research Council, 1950, ss. XI, 227. Także wersja francuska: *Etats de tension et compréhension internationale*, Paris, UNESCO et Librairie de Médecis, 1951, ss. 264.

³ *L'étude scientifique des stéréotypes nationaux*, zamieszczone w „Bulletin Internationale des Sciences Sociales”, vol. III, 1951, nr 3, Paris, UNESCO, oraz H. Cantril, W. Buchanan, *How Nations See Each Other: A Study in Public Opinion*, Urbana, University of Illinois Press, 1953, ss. 220.

⁴ *La question raciale devant la science moderne, anty 1950*, i *La question raciale et la pensée moderne*, od 1952, obie wydawane przez UNESCO, Paris.

⁵ M. Mead (ed.), *Sociétés, traditions et technologie*, Paris, UNESCO, 1953, ss. 408, oraz J. F. Scott, R. P. Lynton, *Le progrès technique et l'intégration sociale*, Paris, UNESCO, 1952.

problemom poszczególnych krajów: Indii⁶ (przechodzenie od systemu kastowego do współczesnych metod produkcji przemysłowej), Izraela (gwałtowny wzrost ludności) oraz Niemiec i Japonii (nagle przejście od ustroju totalnego do ustroju opartego na założeniach demokracji).

Pozycje dotyczące stereotypów i asymilacji emigrantów są dla nas o tyle szczególnie interesujące, że dotyczą również „stylu życia” m. in. w Polsce oraz asymilacji emigrantów polskich⁷. Pierwsza z tych dwóch prac jeszcze się nie ukazała. Nie wiadomo zresztą, na jakich źródłach miałyby się oprzeć: badania rozpoczęto w r. 1948 z udziałem „specjalistów” z krajów zainteresowanych⁸, ale u nas o tym bodaj nikt nie słyszał.

Zasadnicza część książki składa się z czterech rozdziałów: a) J. Bernard, „Socjologiczne badania konfliktów”; b) T. H. Pear, „Psychologiczne badania konfliktów”; c) R. Aron, „Napięcia i wojny z punktu widzenia socjologii historycznej”; d) R. C. Angell, „Drogi pokoju”. Z przypisu do pierwszego rozdziału wynika, że ze względu na zainteresowania Międzynarodowego Stowarzyszenia Socjologicznego w grę wchodzi głównie konflikty związane z zatrudnieniem, konflikty etniczne i rasowe, konflikty międzynarodowe oraz sposoby łagodzenia tych rodzajów konfliktów. Badania nie obejmują zaś konfliktów rodzinnych, konfliktów kulturowych, przestępczości, konfliktów pomiędzy jednostkami a grupami i konfliktów ideologicznych.

Rozdział pierwszy, który miał być w założeniu poświęcony krytyce „socjologicznych studiów nad konfliktami na podstawie aktualnych prac badawczych”, zaczyna się od stwierdzenia, że całe to założenie budzi wątpliwości. Co to są prace badawcze? Czy należy do nich zaliczyć książki o charakterze podręczników? Które prace należy uznać za aktualne? Autorka z nielicznymi wyjątkami ograniczyła się do ostatnich 5—6 lat (licząc od przystąpienia do pracy, tj. od r. 1953). Jaka jest granica studiów socjologicznych? W praktyce konieczne okazało się uwzględnienie prac z zakresu polityki, ekonomii, historii, biologii i matematyki. Wreszcie samo pojęcie konfliktu zakłada istnienie jakiejś organizacji i władzy, a więc mieści się w zakresie pojęć od niego ogólniejszych. Wobec dużego stopnia udoskonalenia metod badawczych krytyka dotyczy raczej podstawowych założeń poszczególnych teorii niż metod przez nie stosowanych.

Autorka rozróżnia trzy zasadnicze koncepcje konfliktu: socjopsychologiczną, socjologiczną i semantyczną. Według pierwszej — konflikt jest w swej istocie zjawiskiem irracjonalnym, wyjaśnianym przez teorię napięć (tensions). Teoria ta, wywodząca się od Breuera i Freuda, głosi, że napięcie jest wynikiem stłumienia przez jednostkę konfliktu uczuciowego⁹, który szuka ujścia w postaci wybuchu zachowania się agresywnego, co z reguły prowadzi do starcia. Napięcie nie jest wynikiem ani dziedziczenia, ani instynktów, lecz powstaje w trakcie dostosowywania się jednostki do życia w społeczeństwie.

Według drugiej teorii — chodzi o stosunki pomiędzy „systemami”, przy czym przez „system” rozumie się uogólnione pojęcie grupy. Socjologiczne pojęcie konfliktu,

⁶ G. Murphy. *In the Minds of Men: The Study of Human Behavior and Social Tensions in India*, New York, Basic Books Inc., 1953, ss. XIV, 306.

⁷ A. Girard, J. Stoetzel, *Français et immigrants. L'adaptation des Italiens et des Polonais*, L'Institut National d'Etudes Démographiques, z. 19, Paris 1953.

⁸ Tamże, s. 20.

⁹ Autorka nie zwraca uwagi na fakt, że wyjaśnianie konfliktu przez napięcie, a napięcia przez konflikt (uczuciowy jednostki) albo prowadzi do błędnego koła, albo też świadczy o używaniu terminu „konflikt” co najmniej w dwóch różnych znaczeniach.

który nie musi mieć wcale charakteru irracjonalnego, zakłada pojęcie „kosztu”, celu, z którego trzeba zrezygnować, jeżeli dany system ma istnieć w dalszym ciągu. W praktyce zatem konflikt sprowadza się do szeroko pojętej „strategii”, obejmującej zjawiska dezintegracji (schizmy, rozłamy, reformy, rewolucje) oraz integracji (podboje, scalenia polityczne, ekonomiczne i społeczne).

Według trzeciej koncepcji — konflikty są wynikami nieporozumień, których wyjaśnienie zlikwiduje dany konflikt. Tu wylaniają się dwa zasadnicze zastrzeżenia. 1. przy każdym wyborze sprawa „kosztu”, konieczności zrezygnowania z czegoś, nie daje się sprowadzić do problemów semantycznych; 2. w niektórych przypadkach dokładne wyjaśnienie sytuacji może — przeciwnie — wywołać konflikt lub wzmocnić go, jeśli przedtem strony nie zdawały sobie dokładnie sprawy z istniejących faktycznie sprzeczności interesów. Autorka na tym kończy omówienie koncepcji semantycznej.

Po tym wprowadzeniu następuje analiza metody stosowanej w psychologii społecznej, tj. w badaniach nad napięciami. Zdaje się nie ulegać wątpliwości, że pojęcie „napięcia” ma wartość w psychologii indywidualnej, skąd też wzięło swój początek. Trudności powstają przy przenoszeniu tego pojęcia na zjawiska socjologiczne: napięcia wewnątrzgrupowe lub międzygrupowe miałyby być „sumą” napięć przeżywanych przez jednostki, co trudno wykazać nawet w trybie abstrakcyjnego rozumowania; przeciwnie, wydaje się, że często napięcia indywidualne są wynikiem stosunków wewnątrz grupy lub między grupami.

Omówienie badań nad „systemami”, gdzie „systemem” może być wszelki układ społeczny, od grupy dwuosobowej do imperium, rozpoczyna się od przeglądu metod matematycznych. Przedstawione są pokrótce koncepcje Fireya¹⁰, Zipfa¹¹, Simona¹², Rashevskiego¹³, Rappaporta¹⁴, Deutscha¹⁵ i Richardsona¹⁶. Metoda Zipfa budzi zastrzeżenia co do poprawności matematycznej; dość abstrakcyjna i bardzo teoretyczna praca Rashevskiego zwraca uwagę dzięki innym osiągnięciom autora w stosowaniu metod matematycznych (mianowicie w biologii). Pomysły Deutscha i Richardsona opierają się na danych doświadczalnych. Słabą stroną koncepcji matematycznych jest założenie, iż wszystkie zmienne występujące we wzorach dają lub dadzą się dokładnie zmierzyć; trudności dokonania takich pomiarów stanowią główną przeszkodę stosowania modeli matematycznych. Jednocześnie jednak metody matematyczne stanowią bodziec do szukania nowych (często może zupełnie odmiennych od dotychczas stosowanych) technik mierzenia pewnych wielkości oraz do rozpatrywania różnych problemów z nowych punktów widzenia.

¹⁰ W. Firey, *Informal Organization and the Theory of Schism*, „American Sociological Review”, 1948, vol. XIII, nr 1, s. 15—24.

¹¹ G. K. Zipf, *Human Behavior and the Principle of Least Effort: An Introduction to Human Ecology*, Boston, Addison-Wesley, 1949, ss. XI, 573.

¹² H. A. Simon, *A Formal Theory of Interaction in Social Groups*, „American Sociological Review”, 1952, vol. XVII, nr 2, s. 202—211.

¹³ N. Rashevsky, *Mathematical Biology of Social Behavior*, Chicago, University of Chicago Press, 1951, ss. XI, 256.

¹⁴ A. Rappaport, *Forms of Output Distribution Between Two Individuals Motivated by a Satisfaction Function*, „Bulletin of Mathematical Biophysics”, 1947, vol. IX, s. 109—122.

¹⁵ K. W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication*, London, Chapman and Hall, ss. 292.

¹⁶ L. F. Richardson, *Threats and Security* (s. 219—235), w pracy zbiorowej pt. „Psychological Factors of Peace and War”, London, Hutchinson and Co., 1950, ss. 262.

Dalsze prace analizowane w tym podrozdziale wyzyskują badania empiryczne z dziedziny socjologii konfliktów, badania nad integracją¹⁷ oraz opracowanie konkretnych zagadnień, jak np. stosunki między białymi osadnikami a ludnością tubylczą¹⁸, rozpad imperiów kolonialnych, konflikty rasowe, religijne, polityczne i klasowe.

Następny podrozdział dotyczy pojęcia strategii w różnych stosunkach i konfliktach¹⁹ oraz matematycznej teorii gier strategicznych (w odróżnieniu od gier losowych)²⁰. Tutaj ta teoria matematyczna jest omówiona dość szczegółowo.

Kończącą partię stanowią uwagi o grupach zamkniętych. Chodzi tu o nieliczne grupy osób, zwykle na stanowiskach kierowniczych, mających podobne poglądy i wspólne cele, ale napotykalających trudności we współpracy. W związku z tym problemy dotyczące techniki negocjacji, umiejętności znajdowania rozwiązań kompromisowych, arbitrażu itp.²¹

Rozdział drugi różni się od pierwszego przede wszystkim znacznie mniej wyraźną systematyzacją zagadnień. Jego autor, T. H. Pear, przechodzi kolejno od jednego do drugiego problemu w sposób, który często wydaje się dowolny. Po dość ogólnikowej analizie niektórych pojęć podstawowych (napięcie, konflikt, agresywność i agresja, wojna) następują uwagi na temat roli jednostki w napięciach międzynarodowych, po nich omówienie freudowskiej teorii natury ludzkiej, a następnie rozważania nad przyczynami, dla których wojna — przynajmniej w pewnych okolicznościach — może się wydać czymś pożądanym. Wymienione są tu cztery grupy przyczyn: element przygody (nowych doświadczeń), zwiększona spójność narodu będącego w stanie wojny, uwolnienie (przejściowe) jednostki od bieżących trosk, ujście dla skłonności agresywnych. Dalsze uwagi dotyczą moralnego ekwiwalentu wojny²² oraz związanych z tą koncepcją badań szkół eksperymentalnych Kurta Hahna w Niemczech i w Anglii, wpływu tradycji i środowiska na postawę wobec wojny²³, roli uprzedzeń²⁴ i charakteru

¹⁷ Można tu przykładowo wymienić dwie pozycje: R. C. Angell, *The Mora Integration of Cities*, ogłoszoną jako numer specjalny „*American Journal of Sociology*” 1951, vol. LVII, nr 1, cz. 2, s. 140; C. Brinton, *From Many One: The Process of Political Integration and the Problem of World Government*, Cambridge (U. S.), Harvard University Press, 1948, ss. VI, 126.

¹⁸ A. G. Price, *White Settlers and Native Peoples*, Cambridge, Cambridge University Press, 1950, ss. 232.

¹⁹ D. Lerner, H. D. Lasswell, *The Policy Sciences: Recent Developments in Scope and Method*, Palo Alto, Stanford University Press, 1951, ss. XIV, 344.

²⁰ Zasadnicze sformułowanie: J. von Neumann, O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton, Princeton University Press, 1947, ss. XVIII, 641. Omówienie zastosowania w socjologii: J. Bernard, *The Theory of Games of Strategy as a Modern Sociology of Conflict*, „*American Journal of Sociology*”, 1954, vol. LIX, nr 5, s. 411—424.

²¹ Można tu wymienić przykładowo popularną książkę S. Chasa, *Roads to Agreement*, New York, Harper, 1951, ss. XIII, 250, oraz ciekawą metodologicznie pracę R. F. Balesa, *Interaction Process Analysis: A Method for the Study of Small Groups*, Boston, Addison-Wesley, 1950, ss. 203.

²² Uwagi te nawiązują do dawnego eseju W. Jamesa, *Moral Equivalent of War* (przedrukowanego w „*Memoirs and Studies*”, London, Longmans Green, 1917), w którym James przewidywał, a zarazem sugerował, że potrzebę walki z ludźmi powinna zaspokoić walka z naturą.

²³ Por. R. Benedict, *Patterns of Culture*, New York, Houghton Mifflin Co., 1934, oraz pracę zbiorową *Psychological Factors of Peace and War*, London, Hutchison and Co., 1950, ss. 262.

²⁴ Np. G. W. Allport, *The Nature of Prejudice*, Cambridge, Addison-Wesley, 1954, ss. 544.

narodowego oraz wpływu prasy na kształtowanie się postaw²⁵. Rozdział kończą uwagi poświęcone pracy o napięciach społecznych w Indiach²⁶.

R. Aron, autor rozdziału trzeciego, świadomie nie wychodzi poza aparaturę pojęciową, którą mogliby się byli posługiwać William Petty, Ibn Chaldun, a nawet Polibiusz. Autor rozpatruje stosunki międzynarodowe według sześciu kryteriów: 1. zasięg areny stosunków dyplomatycznych, 2. układ stosunków w obrębie tej areny, 3. stopień, w jakim państwa rywalizujące z sobą uznają wzajemnie swoje istnienie (brak takiego uznania sprawia, że walka toczy się nie o terytoria i wpływy, lecz o unicestwienie przeciwnika), 5. wpływ polityki wewnętrznej na politykę międzynarodową, 6. sens nadawany pokojowi, wojnie i stosunkom międzynarodowym. Aron omawia przykładowo pewne konstelacje dyplomatyczne oraz wpływ położenia geograficznego i sytuacji demograficznej na politykę zagraniczną. W jednym tylko miejscu Aron nawiązuje do współczesnych koncepcji metodologicznych, gdy pisze, iż teoria gier daje wiele do myślenia socjologom i filozofom. Jest on też jedynym z czterech autorów, który nie powołuje się na żadną literaturę.

W ostatnim rozdziale R. C. Angell zastanawia się nad sposobami zapewnienia stałego pokoju, przy czym dochodzi do wniosku, że na razie najlepszym środkiem do tego celu jest intensyfikacja kontaktów międzynarodowych oraz stworzenie dużej grupy osób powołanych do popierania tych kontaktów. Według koncepcji Angella ludzie ci mieliby się rekrutować głównie spośród tych, którzy uczestniczą w takich kontaktach, a więc dyplomatów, handlowców, osób działających z ramienia ONZ i jej agend, a także młodzieży wysyłanej na studia za granicę. Stworzenie tej grupy osób stanowiłoby pierwszy etap długiego procesu, mającego doprowadzić do jakiejś formy integracji ogólnoswiatowej.

Jest przy tym rzeczą znamioną, że chociaż Angell opowiada się za poglądami R. Arona jako najbliższymi mu spośród wyłożonych w recenzowanej tu pracy, w jego sposobie myślenia przejawia się typowa dla badaczy anglosaskich skłonność do badań eksperymentalnych oraz ujęć statystycznych. Przedstawia on mianowicie projekt ewentualnego eksperymentu zmierzającego do określenia zakresu wpływu kontaktów międzynarodowych na stosunki międzynarodowe. Należałoby więc dobrać dwie grupy państw, możliwie podobne co do składu (tzn. każde państwo grupy A miałyby w grupie B swój odpowiednik w postaci państwa o podobnych cechach), a następnie przez dłuższy okres uniwersytety w Stanach Zjednoczonych przyjmowałyby na studia obywatele państw grupy A, z wyłączeniem obywateli państw grupy B. Po pewnym czasie należałoby zbadać, w jaki sposób ta różnica w traktowaniu obu grup wpłynęła na rozwój zrozumienia międzynarodowego w państwach jednej i drugiej grupy. Autor zdaje sobie doskonale sprawę z praktycznej niemożności wykonania takiego eksperymentu, który zakłada reszta, że inne czynniki nie zakłócałyby stosunków międzynarodowych państw obu grup. Dla czytelnika znamioną wydaje się sama koncepcja takiego eksperymentu, zawarta w nim próba sprowadzenia problemu do pomiaru jako kryterium stosunkowo najbardziej obiektywnego.

Jedną z głównych zalet książki jest bardzo obszerna bibliografia, zawierająca 1166 (!) pozycji, w zasadzie opublikowanych po r. 1945. Podzielono je na cztery grupy: socjologia i psychosocjologia konfliktów pomiędzy grupami, stosunki między-

²⁵ Por. pracę zbiorową *As Others See Us*, London, Long, 1952, ss. 224.

²⁶ G. Murphy, *In the Minds of Men: The Study of Human Behavior and Social Tensions in India*, New York, Basic Books Inc., 1953, ss. XIV, 306.

narodowe, konflikty rasowe i kolonializm, konflikty w przemyśle i rolnictwie (15 ostatnich pozycji w bibliografii, wydanych w drugiej połowie r. 1954, w czasie opracowywania książki, podano bez uwzględnienia tego podziału rzeczowego).

Olgierd Wojtasiewicz

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA I GRUPY SPOŁECZNE

J. A. Pitt-Rivers, *THE PEOPLE OF THE SIERRA*. London 1955, ss. 232. Roland Frankenberg, *VILLAGE ON THE BORDER*. London 1957, ss. 163. Obydwie wymienione książki to monografie społeczno-antropologiczne, których przedmiotem są cywilizowane, jakkolwiek w pewien sposób zamknięte i wyizolowane, współczesne społeczności wiejskie. J. A. Pitt-Rivers w Hiszpanii, a Ronald Frankenberg w Wielkiej Brytanii po raz pierwszy zastosowali metody i pojęcia antropologii do badań życia społecznego wiosek europejskich. W Ameryce dziedziną antropologii kulturalnej, poświęconą badaniu lokalnych małych społeczności, a w szczególności społeczności wiejskich, zajmuje się od dawna m. in. R. Redfield, którego cywilizowane społeczności interesują na równi z „pierwotnymi”. Na gruncie europejskim jednak ten dział badań stanowi nową dziedzinę. Obie omawiane tu prace podejmują w oparciu o materiał monograficzny wiele problemów poruszanych przez Redfielda w teoretycznych rozważaniach zawartych w jego ostatnich pracach. Przedmiotem badań antropologii społecznej jest układ obiektywnych stosunków społecznych, a metoda — obserwacja bezpośrednia jednostek ludzkich, tworzących te układy. Metody antropologii społecznej w zastosowaniu do społeczeństw cywilizowanych (w obydwu omawianych monografiach) przyniosły duże korzyści poznawcze i praktyczne.

Książka *The People of the Sierra* powstała w wyniku kilkuletniego pobytu autora w wiosce-miasteczku Alcala, położonym w górach południowej Hiszpanii. Miasteczko liczy około trzech tysięcy mieszkańców. Badania główne oparte były na metodzie obserwacji kierowanej, która — choć nadaje się wyłącznie do badania małych społeczności — objęła problematykę o ogólniejszym, nie wyłącznie lokalnym znaczeniu.

System polityczny i strukturę społeczną oraz związane z nimi pojęcia, system fiskalny i prawny, kult religijny, instytucje sądowe, szkolnictwo, służbę zdrowia, podział klasowy — bada autor jako elementy stosunków osobistych między jednostkami zbiorowości Alcala, umożliwiając szczegółowe rozwiązanie problemów ważnych i aktualnych również dla szerszych społeczności.

Monografia przedstawia strukturę społeczną Alcala. Autor we wstępie definiuje termin „struktura społeczna” jako system czynności lub instytucji. „Społeczeństwo nie jest zbiorem osobników, lecz systemem stosunków społecznych” (s. XIII).

Badanie jakiegokolwiek społeczności wymaga rozwiązania dwóch problemów. Pierwszy to określenie, co wewnątrz badanej społeczności jest systemem stosunków społecznych. Drugi to ustalenie, jakie jest oddziaływanie danej społeczności jako części większej całości, np. prowincji czy kraju, i jaki jest jej stosunek do innych podobnych społeczności sąsiedzkich.

Rozwiązaniu tych problemów poświęcone są dwa pierwsze rozdziały książki. Dalsze rozdziały omawiają zagadnienia wewnętrznych związków i stosunków społecznych w kategoriach różnych wartości i instytucji sklasyfikowanych jako: ekonomiczne, obyczajowe, polityczne, prawne i moralne. Autor analizował, jakie znaczenie dla ludzi